

Valerija Bernik

*Murska republika v kontekstu
vojaških dogodkov tedanjega časa*

Murska republika v kontekstu vojaških dogodkov tedanjega časa

IZVLEČEK

Prispevek obravnava okoliščine, v katerih je nastala Murska republika, in jih umešča v kontekst tedanjega časa ter revolucionarnih pretresov, ki so prizadeli Prekmurje po prvi svetovni vojni. Obravnava razmere na Madžarskem po koncu vojne, vzpostavitev sovjetske oblasti po ruskem vzoru in izvajanje boljševističnih revolucionarnih ukrepov. Ti ukrepi so v težkih materialnih razmerah revščine in pomanjkanja, ki jih je povzročila vojna, dodatno prizadeli kmečko prebivalstvo, saj je bila obdelovalna zemlja podržavljena. Nezadovoljstvo lokalnega prebivalstva je izkoristil Vilmoš Tkalec, ki je bil v navezavi s protirevolucionarnim madžarskim jedrom v Avstriji. Uprl se je madžarski sovjetski oblasti, zato je s podporo lokalnega prebivalstva in vojaških posadk razglasil Mursko republiko. Novo državno tvorbo je madžarska sovjetska Rdeča armada v nekaj dneh zatrla in njena oborožena sila se je umaknila v sosednjo Avstrijo.

Ključne besede: Madžarska republika svetov, sovjetska republika, Murska republika, Vilmoš Tkalec.

¹ Dr., vojaška uslužbenka XIV. razreda, načelnica Višje vojaške strokovne šole, ravnateljica, namestnica načelnika centra, PDRIU, Center za izobraževanje in usposabljanje podčastnikov, Višja vojaška strokovna šola, Engelsova ulica 15, 2111 Maribor, valerija.bernik@mors.si.

UVOD

Čas po koncu prve svetovne vojne so zaznamovale nemogoče življenjske razmere, ki so v razpadli dvojni monarhiji Avstro-Ogrski pomenile pomanjkanje hrane, lakoto, slabe higienske razmere in hkrati upanje na boljšo prihodnost, ki so jo nekateri pričakovali v komunizmu, majhni narodi pa v Wilsonovi doktrini. Zamisli komunizma in boljševidnega prevzema oblasti so v osrednjo Evropo prinašali povratniki iz ruskega ujetništva. Na ozemlju nekdanje monarhije so se te zamisli najbolj uveljavile prav v Ogrski, čeprav so bili protesti in demonstracije organizirani tudi v večjih mestih avstrijskega dela, kot je Gradec. Madžarskim komunistom je uspelo razglasiti sovjetsko državo, s katero so komunizem zanesli v jedro Evrope. Zmagovita antanta si je prizadevala pregnati komunistično nevarnost. Državljeni madžarske sovjetske države niso bili zadovoljni z novimi razmerami in novo oblastjo. Predvsem v podeželskih predelih so bili prebivalci nezadovoljni, saj kmetje niso želeli novih lastniških razmerij, zaradi katerih so jim vzeli zemljo. Kmečko prebivalstvo je bilo razočarano še zaradi prisilnih odvzemov pridelkov, s katerimi je nova oblast reševala težavo oskrbe velikih industrijskih mest, in zaradi inflacije, podkupljivosti ter rdečega terorja. Tako se je tudi v Prekmurju pojavil odpor proti madžarski sovjetski oblasti, na njegovi podlagi pa je bila razglašena Murska republika.

Cilj prispevka je postaviti Mursko republiko v širši kontekst in raziskati, v kakšnih vojaških, političnih ter ekonomskih razmerah je nastala, zato smo proučili tudi tujo literaturo in ugotovili, da se v njej omenja na primer Slovaška republika, o Murski republici pa ne izvemo niti, da je obstajala. Cilj je tudi ponovno oceniti pomen tega nenavadnega in tujega pojava za slovensko zgodovino ter značilnosti časa, v katerem je nastal. Za uvrstitev Murske republike v širši kontekst je treba obravnavati madžarsko sovjetsko republiko na eni in slovensko narodno vprašanje v Prekmurju na drugi strani.

ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE NASTANKA

MADŽARSKE SOVJETSE REPubLIKE

Ob koncu prve svetovne vojne se je Ogrska znašla na strani poražene dvojne monarhije. Bila je gospodarsko bolj zaostali del monarhije. Njena glavna težava je bila, da je bila podeželska posest lastniško zelo neenakomerno porazdeljena, kar je kazalo na posledice prejšnje fevdalne družbe. To je pomenilo, da je pet odstotkov prebivalstva v državi imelo v lasti 85 odstotkov zemlje. Tri četrtine prebivalcev je bilo revnih kmetov in delavcev in kar štirje milijoni prebivalcev so živeli v revščini ali na robu revščine. Zaradi lakote in pomanjkanja so bile v tem delu monarhije pogoste bolezni. Tako so tuberkulozo, ki jo je povzročala lakota, imenovali madžarska bolezen. Posledica slabih ekonomskih razmer in velike rodnosti je bilo izseljevanje v ZDA. Leta 1900 je bilo še 39 odstotkov prebivalstva na Ogrskem nepismenega, kar je največ med romunskim in ukrajinskim prebivalstvom. Industrija je bila manj razvita kot v avstrijskem delu države, tako je bilo leta 1910 le 17 odstotkov prebivalstva industrijskih delavcev, ki so bili večinoma v prestolnici in še nekaj večjih mestih. Slabe ekonomske razmere na Ogrskem so koristile komunističnim in boljševidnim zamislim, ki so se z vojaki povratniki ter domov prispelimi vojnimi ujetniki ob koncu vojne širile po Evropi.²

Značilnost Ogrske je bila tudi, da je na njenem ozemlju poleg Madžarov kot vladajočega naroda živelo še veliko drugih narodov, ki so skupaj presežali število Madžarov. Leta 1910 na primer je imela 21 milijonov prebivalcev, od katerih je bilo deset milijonov Madžarov, dva milijona in pol Hrvatov ter Slovencev, trije milijoni Romunov in dva milijona Nemcev, preostali narodi pa so bili še Slovaki, Srbi, Ukrajinci in drugi.³ V stari monarhiji so leta 1867 z ustanovitvijo

² Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

³ Prav tam.

dvojne monarhije precej rešili madžarsko vprašanje, težava slovanskih in drugih narodov pa je ostala prezrta. Monarhija ni imela razumevanja, da bi tudi drugim narodom ponudila vsaj omejeno avtonomijo. Leta 1868 je bila sicer s hrvaško-ogrsko pogodbo delno priznana avtonomija tretjine kraljevine Hrvaške, Slavonije in Dalmacije, težava Slovakov pa je na primer ostala nerešena. Ti so rešitev svojega nacionalnega vprašanja iskali v povezavi s Čehi in skupaj so 28. oktobra 1918 razglasili novo državo Češkoslovaško. Ta razglasitev je bila prva izmed dogodkov, ki so vodili v razpad monarhije, katere voditelji so veliko prepozno začeli razmišljati o posodobitvi države. Drugi dogodek je bil razglasitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918, ko je zagrebški sabor prekinil vse državnopravne povezave z Ogrsko in Avstrijo. Tistega dne je bila Madžarska razglašena za republiko in je tako že konec oktobra izgubila ozemlja, poseljena s slovanskim prebivalstvom. Romuni so 22. novembra 1918 Madžarsko še obvestili, da so zavzeli Transilvanijo, in jo 1. decembra 1918 priključili k svoji nacionalni državi. Novembra 1918 sta srbska in francoska vojska zavzeli Bačko, Banat, Srem ter Pécs, temu pa je 25. novembra sledila še združitev Vojvodine s Srbijo. Ti dogodki so Madžarsko ozemeljsko zmanjšali in jo omejili na z madžarskim prebivalstvom poseljeno ozemlje. Zaradi teh dogodkov je madžarska vlada v začetku leta 1919 izgubila podporo ljudstva, prizadela pa jo je tudi zahteva antante po dodatnih ozemljih za sosednje države.

Poleg ozemeljskega zmanjšanja sta Madžarsko prizadela še uničeno gospodarstvo in prihod povratnikov iz ruskega ujetništva. Povratniki so se v Rusiji navdušili nad komunističnimi in boljševističnimi zamislimi, njihov načrt pa je bil prevzeti oblast v domovini ter ustanoviti Madžarsko sovjetsko republiko. Nameravali so širiti proletarsko revolucijo v Avstrijo in na Češkoslovaško. Madžarske komuniste je vodil Béla Kun, ki je imel neposredno povezavo z Leninom po radiotelegrafski zvezi, takrat še zelo napredni obliki komuniciranja na daljavo. Tako je Lenin po-

membno vplival na prenos boljševističnih praks iz Rusije na Madžarsko. V ruski državljanski vojni se je Kun bojeval za boljševike in takrat je začel pripravljati načrte za komunistično revolucijo na Madžarskem. Béla Kun je bil judovskega rodu in je izviral iz Transilvanije. Kot ogrskega vojaka ga je leta 1916 zajela ruska carska vojska in postal je vojni ujetnik. Po revoluciji se je pridružil Rdeči armadi v Rusiji.

MADŽARSKA LJUDSKA REPUBLIKA

Grof Károly je 5. novembra 1918 z ogrsko delegacijo v Beogradu prosil poveljnika antantne vojske na Balkanu maršala d'Espereya za premirje. Želel je predvsem, da bi antanta priznala Ogrsko kot svojo zaveznico, vendar tega ni dosegel. Madžari so se znašli v kritičnih okoliščinah, saj je antanta zahtevala, da se na ozemlju nekdanje Ogrske uveljavijo narodnostne meje. 13. novembra je bilo podpisano tako imenovano beograjsko premirje, s katerim je bila določena demarkacijska črta med Madžarsko in Srbijo. Medžimurje in Prekmurje sta ostala pod madžarsko upravo ter vojaško zasedbo do odločitve mirovne konference, vendar so se predvsem v Medžimurju novembra 1918 pojavili odpori lokalnega hrvaškega prebivalstva proti madžarski oblasti. Károlyjeva vlada je s silo dušila odpore revnih medžimurskih kmetov in vojakov povratnikov, pri tem pa je sodeloval tudi Vilmoš Tkalec.⁴

Narodni svet v Budimpešti je 16. novembra 1918 razglasil Madžarsko ljudsko republiko, s čimer je prejšnja Kraljevina Ogrska dokončno prenehala obstajati. Grof Károly je postal predsednik republike, na oblast pa je prišla liberalna vlada, ki jo je vodil Berinke. Cilj novih oblasti je bil predvsem ohraniti ozemeljsko celovitost države, ki so jo na treh mejah ogrožale sosednje države s svojimi narodnostnimi zahtevami, in sicer Romunija, novonastala Češkoslovaška in mlada južnoslovanska država.

⁴ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

REVOLUCIONARNO VRENJE V EVROPI LETA 1919

Revolucionarno vrenje, ki se je začelo že leta 1917 v Rusiji, se je po koncu prve svetovne vojne prenašalo tudi v druge dele Evrope in so ga slabe ekonomske razmere, pomanjkanje hrane ter lakota še pospeševali.⁵ Na Madžarskem so bili 20. februarja 1919 komunistični nemiri, 22. februarja pa so v Gradcu sledili nemiri, ki so bili prav tako pod vplivom komunističnih zamisli. Demonstracije, v katerih so imeli pomembno vlogo tudi študentje, so mestne oblasti v krvi zatrle.⁶ Madžarska sovjetska republika je bila razglašena 21. marca 1919, 7. aprila pa bavarska sovjetska republika, ki se je obdržala le do 1. maja 1919.⁷ Komunisti so pričakovali, da se bo sovjetska revolucija iz Madžarske širila tudi na Dunaj in v Berlin. Demonstracije in nemiri komunistov so povzročali veliko strahu pri oblasteh, zlasti v Gradcu so se zelo bali močnejšega oboroženega posega komunistov ter njihovih privržencev. Ne glede na to se je madžarska sovjetska republika obdržala le 133 dni, saj se je spoprijemala z notranjimi in zunanjimi pritiski.

DOGAJANJE NA MADŽARSKEM PRED RAZGLASITVIJO SOVJETSKE REPUBLIKE

Ob koncu prve svetovne vojne je bila na Madžarskem od 28. do 31. oktobra 1918 tako imenovana revolucija aster oziroma revolucija vrtnic. Vodja revolucionarnega vrenja je bil grof Károly. Z revolucijo sta bili ukinjeni Avstro-Ogrska in dvojna pogodba iz leta 1867, na kateri je temeljila stara monarhija. Novo državo je podprla madžarska vojska (*honved*), ki se je vračala iz vojne in se je razoroževala. Károly je bil v novih okoliščinah izrazito mirovniški in je želel prepričati antanto, da Madžarska ni del poražene monarhije oziroma centralnih sil. Károlyjeva vlada je 16. novembra 1918 razglasila Madžarsko ljudsko republiko in Károly je postal njen predsednik. Nova država ni imela vzpostavljene nacionalne obrambe in se je zanašala na naklonjenost antante zaradi njene razorožitve.

Madžarski komunisti so 4. novembra 1918 pod Bélo Kunom v Moskvi ustanovili madžarsko skupino znotraj ruske komunistične partije in svoj cen-

tralni komite. Potem so se vrnili na Madžarsko in 24. novembra 1918 ustanovili Komunistično partijo Madžarske. Vrnili so se z veliko denarja, ki ga je prispevala ruska sovjetska oblast kot pomoč za izvedbo proletarske revolucije na Madžarskem. Februarja 1919 je imela madžarska komunistična stranka že od 30.000 do 40.000 privržencev. Zaradi slabih ekonomskih razmer so se 20. februarja 1919 začeli demonstracije in protesti. Oblasti so nemire zatrle in komunistične voditelje zaprle. Vladajoči režim Károlyja je komuniste mučil in policisti so jih pretepali na očeh javnosti, to pa je komunistom prineslo še več privržencev. Kun je vodil komuniste kar iz zaporniške celice. Ekonomske razmere v državi so se poslabševale, kar je koristilo komunistom. V Budimpešti so 21. marca ponovno izbruhnili nemiri in stavke, demonstranti pa so zahtevali izpustitev komunistov iz zaporov. Grof Karoly se je znašel v težkih okoliščinah, ker je v svoji državi izgubil podporo ljudstva, na zunaj pa je nanj pritiskala antanta z novimi ozemeljskimi zahtevami. 19. marca 1919 je namreč francoski polkovnik Fernand Vyx kot predstavnik antantne misije od Károlyja zahteval, da se madžarski vojaki umaknejo na novo demarkacijsko črto ob napredovanju romunskih sil na madžarsko ozemlje. Tako so bila kršena določila beograjske mirovne konference in grof Karoly razmer ni imel več pod nadzorom. Odločil se je, da bo odstopil, zato je podelil mandat za sestavo vlade socialdemokratom. Ti so se odločili za skrivno akcijo in se povezali s komunističnimi voditelji, ki so bili še v zaporih. Še tisti dan, to je 21. marca, so oblikovali novo skupno Madžarsko socialistično stranko in začasni revolucionarni vladni svet ljudskih komisarjev. Ko so Károlyja soočili z novo vlado, je dokončno odstopil. Komunisti so ga aretirali, julija pa mu je uspelo pobegniti v Pariz.⁸

⁵ Granda, *Revolucionarno vrenje po 1. svetovni vojni*, str. 325–334.

⁶ Halbrainer, *Massaker an »Kommunisten« in Graz*, *Steirische Volksstimme*, 2019. Dostopno na: <https://www.kpoe-steiermark.at> (pridobljeno 26. 9. 2019).

⁷ Mühsam, *La République des conseils de Bavière*, str. 34.

⁸ Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, str. 105.

RAZGLASITEV REPUBLIKE SVETOV OZIROMA SOVJETSKE REPUBLIKE NA MADŽARSKEM

Madžarska socialistična stranka je prevzela oblast in razglasila Madžarsko republiko svetov (*Magyarországi Tanácsköztársaság*). Po razglasitvi nove države je vlada obljubila ljudstvu, da se bo bojevala za ozemeljsko neokrnjenost oziroma zgodovinske meje proti zahtevam sosednjih držav, in sicer Romunije, Češkoslovaške ter Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pri tem se je sklicevala na Leninovo obljubo, da bo sovjetska Rusija podprla revolucijo v drugih delih Evrope in tudi na Madžarskem. Ponovno naj bi priključila izgubljeno ozemlje nekdanje države Ogrske. Obljubljala je, da ji bo pri tem pomagala Rdeča armada iz sovjetske Rusije, ki naj bi čez Ukrajino prodrla v Romunijo in do Madžarske. Ta obljuba je bila pomembna, saj je Madžarom dajala upanje, da jim ne bo treba opravljati obveznega vojaškega vpoklica in mobilizacije. Pričakovati, da bo ruska Rdeča armada resnično pomagala, ni bilo najbolj realno, saj je bila sovjetska Rusija še v državljanski vojni med Rdečo armado in belo gardo, vendar je Lenin res obljubil vojaško pomoč. Ta naj bi prišla z napadom Rdeče armade na Romunijo, kar pa se ni zgodilo, ker so se morali rdečearmejci v Ukrajini odločno bojevati proti razrednim nasprotnikom. Tako je bila ruska Rdeča armada ustavljena v Ukrajini, do Romunije pa se ji ni uspelo prebiti. Romunija se je znašla v vlogi tamponske cone med sovjetskima državama, zato se je obrnila na antanto za vojaško pomoč in podporo v bojih na Madžarskem.⁹

Komunisti in socialdemokrati so 21. marca v Budimpešti razglasili sovjetsko republiko oziroma republiko svetov. To je bila druga država na svetu, v kateri je zavladala sovjetska oblast, takoj za Rusijo. Država se je imenovala Madžarska socialistična republika svetov (*Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság*). Njen obstoj je bil daljši, kot bi si antantne sile v Evropi želele, saj se je država obdržala do začetka avgusta 1919, ko je v prestolnico vkorakala romunska vojska kot predstavnica zmagovite antan-

te. Vodja vlade je bil Sandor Garbai, dejanski vodja pa Béla Kun, sicer vladni komisar za zunanje zadeve, ki je vzdrževal stalno radijsko zvezo s Kremljem. Prek nje ga si je Lenin prizadeval čim bolj vplivati na dogajanje na Madžarskem. Tako mu je 23. marca 1919 ukazal, da morajo biti socialdemokrati odstavljene z oblasti, da bi uveljavili popolno diktaturo proletariata, vendar ga Béla Kun glede tega ni poslušal in je vztrajal pri sodelovanju s socialdemokrati. Garbajeva vlada je imela 13 članov, od katerih so bili štirje komunisti. Madžarski komunisti so bili, ko so prišli na oblast, mladi in politično popolnoma neizkušeni. Večinoma so bili nekdanji vojni ujetniki iz Rusije.¹⁰

Uradno ime nove države je bilo Federativna madžarska socialistična republika svetov. Besedo svetov so Madžari šele po letu 1922 zamenjali s terminom sovjetov, saj je bila takrat razglašena Sovjetska zveza, madžarska sovjetska republika pa je bila že del polpretekle zgodovine. Država je imela devet milijonov prebivalcev, leta 1910 pa je imela na primer Kraljevina Ogrska 21 milijonov prebivalcev. Kar 4,4 milijona prebivalcev nove države se je preživljalo s kmetijstvom. Lastništvo obdelovalne zemlje je bilo zelo neenakomerno porazdeljeno, saj je bil le odstotek kmečkega prebivalstva veleposestnikov, ki so bili lastniki večine agrarne posesti. Namen nove oblasti je bil spremeniti lastniška razmerja glede izvedbe proletarske revolucije in proletarskega prevzema oblasti ter po drugi strani zagotoviti zavarovanje meja nove države.¹¹

NACIONALIZACIJA PREMOŽENJA IN USTANOVITEV RDEČE ARMADE

Nova oblast je na začetku sprejela dva odloka. Prvi se je nanašal na socializacijo lastnine, drugi pa na ustanovitev nove vojske. Odlok o sklenitvi zveze s sovjet-

⁹ Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

¹⁰ Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, str. 96.

¹¹ Prav tam.

sko Rusijo je Lenin zavrnil, saj je bila njegova država v državljanski vojni in ni bila zmožna vojaško podpreti mlade madžarske države. Odlok o socializaciji lastnine so sprejeli 26. marca, z njim pa so oblikovali državna posestva in nacionalizirali zasebno lastnino. Podjetja z več kot 50 zaposlenimi so prešla v državno last. Podeželskim območjem so sicer ukinili davke, vendar so bili mali kmetje nad novimi ukrepi razočarani, ker zemlje niso dobili v last, kakor so pričakovali. Nastale so nove kolektivne farme in nekdanji lastniki so se iz veleposestnikov spremenili v upravljavce. Podeželje so prizadeli tudi odvzemi hrane, kar je delala rdeča milica oziroma tako imenovani Leninovi fantje. To je novim oblastem na podeželju povzročalo velik odpor; zato so se oblikovala marsikatera območja, na katerih oblast ni vzpostavljala nadzora.

Nova država je že v začetku oblikovala svojo vojsko, saj jo je zaradi ogroženosti nacionalnih meja in izvedbe revolucije nujno potrebovala. Madžari so 30. marca 1919 z odlokom o razorožitvi buržoazije in ustanovitvi Rdeče armade vzpostavili svojo Rdečo armado. Značilnost te vojske je bila, da so bili v njej večinoma pripadniki prejšnje vojske, ki so (kolikor toliko) prevzeli novo politično prepričanje, zato je bila to stara vojska z novim imenom. Vojsko je vodil socialdemokrat Pogany. Zanimivo je, da so bili politični komisarji v vojski večinoma socialdemokrati in ne komunisti. Razorožili so staro orožništvo in policijo ter ustanovili rdečo stražo za obrambo pred protirevolucionarji.

V novi državi so se lotili lastniških razmerij in podržavili podjetja, ki so imela več kot 20 zaposlenih. 26. marca 1919 so sprejeli odlok o podržavljanju zasebnih podjetij in v njih začeli volitve delavskih svetov. Prav tako so s posebnim odlokom aristokraciji in bogatim meščanom podržavili stanovanja, v začetku aprila pa še velika zemljiška posestva ter jih preoblikovali v zadruge. Revni kmetje so bili nad tem ukrepom razočarani, saj oblast zemlje ni razdelila v last majhnim kmetom, temveč je vztrajala pri državnem lastništvu agrarnih posesti.¹²

VDOR ANTANTNIH SIL NA MADŽARSKO

Država svetov je imela težave predvsem na mejah, saj so si antantne sosednje države prizadevale osvojiti čim več madžarskega ozemlja. Tako so 10. aprila 1919 romunske čete prestopile demarkacijsko črto in konec aprila so v ofenzivo proti sovjetski republiki prešle tudi češkoslovaške čete. Romunska vojska je 16. aprila prodrla globoko na madžarsko ozemlje. Srbi so se s francosko podporo vključili na svoji strani meje in napadli južno Madžarsko. Na zahodu so napadli še Čehi in Slovaki s pomočjo francoskih ter italijanskih oficirjev. Vsi trije sosednji narodi so se pri upravičevanju svojega vojaškega posega zanašali na Wilsonove točke, ki so v povojni Evropi obljubljale narodnostne meje. Na podlagi tega so si Romuni, Slovaki in Jugoslovani prizadevali osvojiti tisti del madžarskega ozemlja, ki je bil poseljen z njihovim narodom. Madžari so se v teh težkih časih obrnili na nacionalna čustva in tisoče prostovoljcev iz Budimpešte se je zbralo za obrambo meja. Tam sta vladni in delavski svet razglasila množični vpoklic delavske mladine. 26. aprila se je madžarska Rdeča armada v defenzivi umaknila do Tise in Romuni so se nevarno bližali prestolnici. Rdeča armada je bila ob dotoku novincev reorganizirana, tako da je madžarska vojska v tednu dni prešla iz defenzive v ofenzivo. Čehi so se umikali in Madžari so zasedli Slovaško, kjer so 16. junija 1919 ustanovili Slovaško sovjetsko republiko.¹³

PROTIREVOLUCIONARNO GIBANJE IN RDEČI TEROR

Težave na mejah so spremljali tudi notranji nemiri. V Budimpešti sta 24. junija izbruhnili protirevolucionarno gibanje in vstaja. Socialdemokrati so želeli prevzeti oblast in izvesti državni udar, vendar je bil

¹² Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

¹³ Prav tam.

poskus neuspešen. Komunisti so posledično začeli izvajati maščevalne protiukrepe. Revolucionarna sodišča so razglasila usmrtitve posameznikov, ki so bili osumljeni sodelovanja v nameravanim državnem udaru. Odgovor komunistov na protirevolucionarne demonstracije je bila razglasitev diktature proletariata 25. junija, s čimer so banke, velika industrija in podjetja, ki so imela več kot 25 zaposlenih, postali državna last. Odgovor na protirevolucionarne poskuse je bil tudi rdeči teror, ki sta ga izvajali predvsem tako imenovana Leninova mladina in rdeča milica. Rdeči teror je zmanjšal podporo komunistični vladi celo med delavstvom v industrijskih mestih in prestolnici. Ocenjujejo, da je bilo žrtev rdečega terorja približno 600. Slabim notranjim razmeram je sledilo poslabšanje tudi na mejah, saj je 26. junija madžarska Rdeča armada ponovno prešla v defenzivo, zaradi česar je vlada začela pogajanja z antanto.

Komunisti so bili na madžarskem podeželju nepriljubljeni. Množično podporo so imeli samo v velikih mestih oziroma industrijskih središčih, zlasti v Budimpešti, kjer je bilo veliko delavcev. Zaradi zatiranja protirevolucije so na podeželje poslali Leninove fante, ki so terorizirali prebivalstvo in prepovedovali verske obrede. Usmrčevali so brez sojenja.

USTANOVITEV SLOVAŠKE REPUBLIKE SVETOV

Junija je Béla Kun presojal razmere in iskal območje, ki bi bilo najprimernejše za vojaško ofenzivo. Ugotovil je, da so bile sosednje države vojaško najšibkejšje na Slovaškem. Odločil se je za reorganizacijo Rdeče armade in napad na Slovaškem. Madžarska Rdeča armada je bila v ofenzivi uspešna in je zasedla ozemlje Slovaške. Madžari so pričakovali, da bo Kun priključil zasedeno ozemlje matici, vendar se to ni zgodilo. V duhu komunističnega internacionalizma je Kun 16. junija 1919 ustanovil satelitsko slovaško sovjetsko republiko oziroma Slovaško republiko svetov v današnji južni in jugovzhodni Slovaški s središčem v Prešovu. Ta nova državna oblika se je obdržala do 7. julija 1919, ko se je madžarska Rdeča armada umaknila iz Slova-

ške. Oblast je imel revolucionarni komite, ki ga je vodil češki revolucionar Janoušek, za vojaške zadeve pa je bila odgovorna madžarska Rdeča armada.¹⁴ Odziv Madžarov na to republiko je bil negativen, saj so spoznali, da sta cilja komunistov širjenje komunizma in ustanavljanje novih komunističnih držav v Evropi, ne pa vzpostavitev starih državnih meja Ogrske. Komunisti so dajali komunistični ideologiji prednost pred nacionalnimi interesi. Za madžarske domoljube je bila to izdaja. Komunisti so začeli izgubljati naklonjenost med Madžari, tudi med oficirji in podoficirji. Kun je s Slovaške umaknil enote, da bi vzpostavil močno obrambo proti Romunom v Transilvaniji, vendar je veliko borcev zapustilo enote. Romunska vojska je 30. julija 1919 prebila šibko obrambno linijo madžarske Rdeče armade in v dveh dneh je bilo konec madžarske sovjetske oblasti. Béla Kun je 1. avgusta skupaj z drugimi komunisti, ki so zasedali ključne položaje, zbežal na Dunaj. V Budimpešti je delavski svet sicer izvolil novo vlado, ki pa je trajala le do 6. avgusta, ko je romunska vojska vstopila v prestolnico. Romuni so na Madžarskem ostali kar šest mesecev in v tem času deželo temeljito izropali.

KONEC SOVJETSKE REPUBLIKE IN BELI TEROR

Madžarska vlada se je 1. avgusta 1919 začela pogajati z romunskimi silami o predaji. Romunska vojska je 6. avgusta brez boja vstopila v Budimpešto. Z romunsko zasedbo madžarskega glavnega mesta je Madžarska republika svetov nehala obstajati. Romunska vojska je Madžarsko popolnoma izropala. Romunsko plenjenje je bilo tako silovito, da Romuniji na mirovni konferenci ni bila priznana odškodnina, ki bi jo sicer morala Madžarska plačati za vojno škodo. V mestu Szeged je pod Horthyjem nastala nova vlada kot opozicijska prejšnji komunistični vladi in je oblikovala nacionalno vojsko za prevzem oblasti. Ta se ni bojevala, saj je vstopila v Budimpešto, ko so se Romuni iz nje

¹⁴ Boros, *Hongrois et Slovaques*. Dostopno na: <https://www.valto-zovilag.hu> (pridobljeno 26. 9. 2019).

umaknili. Romunska vojska je madžarsko prestolnico zapustila 14. novembra in 16. novembra je Horthy brez boja prišel v Budimpešto. Njegova vlada je počasi začela pridobivati oblast.

Nova oblast pod Horthyjem je začela izvajati beli teror, pri čemer so se veleposestniki maščevali za vse, kar se jim je zgodilo med sovjetskim obdobjem. Zaprli so na tisoče pristašev Karolyja in Kuna. Posledica novega terorja je bila 5000 žrtev do leta 1921. Za komunistično nevarnost so bili označeni predvsem Judje.¹⁵

Leta 1920 so bile na Madžarskem prve volitve na podlagi splošne volilne pravice, vendar glasovanje ni bilo demokratično, ker so bile leve stranke prepovedane in je del strank bojkotiral volitve. Parlament je tistega leta obnovil monarhijo. Miklos Horthy je postal kraljevi namestnik, ker kralja niso določili. Bil je nekdanji vrhovni poveljnik avstro-ogrske mornarice. Béla Kun je po porazu odšel na Dunaj, kjer so ga aretirale in zaprle avstrijske oblasti. Zaradi menjave z avstrijskimi ujetniki je bil Kun izročen sovjetski Rusiji, od koder se na Madžarsko ni več vrnil. Leta 1938 je postal žrtev Stalinovih čistk. Madžarska je po prvi svetovni vojni izgubila 75 odstotkov ozemlja v primerjavi z ozemljem, ki ga je imela Ogrska v dvojni monarhiji. Madžarska je status kraljevine obdržala do leta 1946.¹⁶

SLOVENC V PREKMURJU

Prekmurje je bilo znotraj Ogrske ekonomsko manj razviti del države, v njem pa so prevladovali predvsem revni kmetje. Leta 1910 je bilo v Prekmurju približno 74.000 Slovencev. Skupaj je imelo Prekmurje več kot 100.000 prebivalcev, od katerih je bilo 20.000 Madžarov, 8000 Nemcev in 3000 Hrvatov. Poleg teh so tam živeli že Judje, ki so se ukvarjali predvsem s trgovskimi posli, in Romi. Slovenci so bili večinoma mali kmetje in kočarji, njihove družine pa so imele veliko otrok. Zaradi revščine so bili prisiljeni v sezonska dela in izseljevanje. Zemlja je bila večinoma v lastništvu veleposestnikov oziroma grofov madžarskega rodu.

Nekaj jo je imela v lasti tudi katoliška oziroma evangeličanska cerkev.¹⁷

Na Slovence v Prekmurju so med prvo svetovno vojno vplivali predvsem katoliški in evangeličanski duhovniki, saj je bilo intelektualcev slovenskega rodu v tem delu malo, pa še ti so se večinoma madžarizirali med študijem ali zaradi kariere. Upravno gledano so bili prekmurški Slovenci razdeljeni na Železno in Zalsko županijo. Duhovniki so bili prepričani, da so Slovenci na Ogrskem nepomembna manjšina in da je za njeno preživetje najbolj smiselno podrejanje madžarski politiki. V tem smislu je tako imenovane vogrske Slovence vodil predvsem Jožef Klekl, zato deklaracijsko gibanje, ki je v drugih predelih, poseljenih s Slovenci, zaznamovalo leti 1917 in 1918, v Prekmurju ni zaživel.¹⁸

Pogledi prekmurske duhovščine so se ob koncu prve svetovne vojne začeli razlikovati, saj so katoliški duhovniki podpirali priključitev k novi južnoslovanski državi, evangeličanski pa so se zavzemali za to, da prekmurški Slovenci ostanejo del madžarske države. Motilo jih je predvsem, da bi prišli pod oblast srbskega pravoslavnega kralja, poleg tega so se bali, da bi jih Srbi posrbili ali jih preganjali zaradi njihove vere.

Znotraj Ogrske je madžarizacija Slovencev potekala že dalj časa, zanjo pa si je še posebno prizadevalo Madžarsko izobraževalno društvo za Vendsko krajino. Novo dogajanje v osrednji Sloveniji v zadnjem letu vojne je vplivalo tudi v Prekmurju, še posebno pa je odmevala proslava 3. novembra 1918 ob razglasitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljutomeru, kjer so se je udeležili tudi Medžimurci ter Prekmurci. Prekmurci so se vračali domov v želji, da se priključijo Jugoslaviji. Prav ta dogodek je povzročil tudi nemire v Prekmurju v Beltincih in Medžimurju,

¹⁵ Woods, *La République soviétique hongroise de 1919*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovietique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Kokolj, *Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919*, str. 53–205.

¹⁸ Prav tam.

kjer so se revni kmetje ter vojaki povratniki uprli madžarski oblasti. Károlyjeve čete so nemire zatrele. Pri tem se je izpostavil tudi Vilmoš Tkalec, ki je kot nadporočnik na čelu posebne obmejne enote zatiral ljudske izgrede in v Svetem Martinu na Muri 8. novembra 1918 ukazal obesiti sedem ljudi, v Beltincih pa štiri.¹⁹

Nekateri Prekmurci so ohranjali stike tudi z generalom Maistrom. Po pisanju Kokolja je tako general Maister decembra 1918 naročil Viktorju Kukovcu, naj poizve, kje so madžarski vojaki v Prekmurju, da bi ga po novem letu zasedel s svojo vojsko. Maistrovi načrti so bili preprečeni, ko so 3. januarja 1919 Madžari z veliko premočjo zavzeli Mursko Soboto in do vpoklica slovenske vojske na tem območju sploh ni prišlo.²⁰ Po besedah Metke Fujs je Tkalec 27. decembra 1918 preprečil prostovoljcem Jožefa Godine, da bi osvobodili Prekmurje.²¹

POHOD KAPETANA JURISIČA

Hrvati so 24. in 25. decembra 1918 brez srbske podpore s svojo vojsko prečkali Dravo ter zasedli Medžimurje pod vodstvom polkovnika Kvaternika. Kapetan Jurišić je v valu navdušenja nad novimi osvajanjem brez soglasja drugih s prostovoljci začel prodirati tudi v Prekmurje in 26. decembra zasedel Dolnjo Lendavo. 28. decembra je zasedel še Mursko Soboto, ki so jo madžarske sile pred tem zapustile, in uvedel slovensko uradovanje. V dogajanje se je vključil tudi slovenski prostovoljec Jožef Godina, ki je skupaj z nekaj somišljeniki najprej zasedel svojo vas, nato pa še sosednje. Domačini ga niso dovolj podpirali, zato se je s soborci moral pred Tkalčevimi enotami umakniti na štajersko stran.²² Ljubljanska vlada morebitnega slovenskega vojaškega posega v Prekmurje ni odobrila, zato so bili to le lokalni poskusi, ki niso imeli širše podpore. Neuspešno se je končal tudi Jurišičev pohod, saj so madžarske okrepitve iz 83. pešpolka pregnale hrvaško vojsko nazaj za demarkacijsko črto oziroma deloma zajele Jurišičevo posadko. Po neuspeli jugoslovanski akciji v Medžimurju je tudi general Maister opustil svoje načrte za zavzetje Prekmurja, saj je videl, da je madžarska vojska premočna, slo-

venska podpora v Prekmurju pa prešibka za uspešno vojaško akcijo in poseg. Tako je Prekmurje ostalo na Madžarskem, oblasti pa so na mejnem območju organizirale okrepljene vojaške straže vojakov najemnikov, da bi zavarovale nemirno pokrajino.

Madžarske oblasti so se zavedale dogajanja v Prekmurju in so se s slovensko duhovščino želele pogajati za rešitev narodnostnega vprašanja. Tako je duhovnik Jožef Klekl pripravil načrt avtonomije za ogrske Slovence. Madžarski duhovniki so se na to sovražno odzvali, vladni komisar dr. Bela Obal pa je pripravil svojo različico načrta avtonomije za Slovence v Železni in Zalski županiji. Hkrati je jugoslovanska delegacija za mirovno konferenco v Parizu pripravljala utemeljitev zahteve, da ozemlje med Muro in Rabo priključi jugoslovanski državi.²³ Načrta avtonomije za Slovence kmalu nista bila več pomembna, saj je bilo madžarske ljudske republike konec.²⁴

PREKMURJE POD SOVJETSKO OBLASTJO

Že 23. marca 1919 je nekaj pripadnikov Rdeče armade prišlo v Mursko Soboto, da bi uvedlo novo revolucionarno oblast. Pripadniki obmejnih vojaških straž so se pri tem preoblikovali v rdečo gardo. Tudi z oblastnimi organi se je dogajalo podobno. Bela Obal se je na ljudskem zborovanju v Sombotelu odpovedal nazivu velikega župana in vladnega komisarja za Slovensko krajino. Potem ga je ljudstvo na tem zborovanju izvolilo za ljudskega komisarja Železne županije.²⁵ Vladni revolucionarni svet v Budimpešti je za njegovega namestnika za Slovensko krajino imenoval Vilmoša Tkalca. Oblast v Slovenski okroglini in Murski Soboti je prevzel Slovenski svet delavcev (Slovenski tanač delavcov) s tričlanskim direktorijem.²⁶ Tkalec si je

¹⁹ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²⁰ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 87.

²¹ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²² Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 89.

²³ Prav tam, str. 53–205.

²⁴ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²⁵ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

²⁶ Prav tam, str. 133–135.

prizadeval za avtonomijo Slovenske krajine, da bi delovala neodvisno od Železne in Zalske županije. Nova oblast ni delala velikih kadrovskih sprememb. Prejšnji uradniki so sprejeli novo komunistično oblast in tako ohranili svoje službe. Tkalec je v praksi prispeval k temu, da revolucionarni ukrepi nove proletarske oblasti v Prekmurju niso bili tako radikalni kot drugod na Madžarskem, revščino pa je omililo tihotapstvo. Poleg tega se je razglasil za političnega pooblaščenca za Slovensko krajino in 29. marca se je njegov direktorij samovoljno razglasil za pristojnega za vso Slovensko krajino, tudi za del, ki je pripadal Zalski županiji.²⁷

MURSKA REPUBLIKA OD 29. MAJA

DO 5. JUNIJA 1919

Konec aprila 1919 je bila madžarska Rdeča armada v defenzivi in romunska vojska se je nevarno bližala prestolnici. Že takrat se je Tkalec pripravljal na protirevolucijo, njegov cilj pa je bil po pisanju Kokolja zasedba Prekmurja in ozemlja do Maribora, ki bi ga priključili Madžarski. Tkalec je svoje načrte glede tega prekmurkim Slovencem zamolčal.²⁸ Bil je v navezi tudi z madžarskim protirevolucionarnim komitejem na Dunaju pod vodstvom grofa Bethlena, ki je protirevolucionarje tudi finančno podpiral, in s soboškim grofom Szapáryjem, ki je vodil protirevolucionarno skupino v Gradcu.²⁹

Zaradi zelo slabih ekonomskih razmer v madžarski sovjetski državi se je na obmejnem območju Prekmurja razvilo živahno tihotapstvo, pred katerim pa so si sovjetske oblasti zatiskale oči. Tkalec si je s tihotapstvom pridobil veliko bogastvo,³⁰ po drugi strani pa je tihotapljenje, v katerega so bili vključeni predvsem obmejni vojaki, olajševalo preskrbo lokalnega prebivalstva. Dejavnost je potekala iz južnega dela Štajerske, iz Gradca pa so tihotapili puške, da bi izvedli protirevolucijo. Tkalec je celo prepovedal zasebno tihotapljenje in uvedel uradno, večji delež dobička pa je obdržal zase. Za Tkalcjeva dejanja so izvedle oblasti v Budimpešti in poslale dva preiskovalca, da bi ugotovila resnično stanje. Tkalec je oba izgnal iz Murske

Sobote. Zavedal se je, da bodo oblasti v prestolnici odgovorile z akcijo proti njemu. V takih razmerah se je odločil, da se bo uprl sovjetski oblasti in protirevolucionarno prevzel oblast. Podpore za svojo akcijo je iskal tudi v jugoslovanskem obmejnem poveljstvu v Radgoni, da ga jugoslovanska vojska ne bi napadla od zadaj. Jugoslovani niso obljubili vojaške podpore, zato se je odpravil v Avstrijo. V Gradcu, Vrtni (Feldbachu) in Halbenrainu so bile namreč postojanke protirevolucionarjev. V Gradcu se je Tkalec zadržal na pogovorih teden dni in tam naj bi dobil tudi denar za protirevolucionarno vstajo. V Mursko Soboto se je vrnil 29. maja. Članom sveta murskosoboškega okraja je predlagal odcepitev od Madžarske republike in obljubil avstrijsko ter jugoslovansko pomoč. Jugoslovanski poveljnik v Radgoni je Murski republiki zagotovil, da bodo jugoslovanske enote nevtralne in ne bodo zahrbtno do nove države, zato lahko premaknejo obmejno vojsko na mejo z Madžarsko.³¹

Vilmoš Tkalec je 29. maja 1919 z balkona hotela Dobray v Murski Soboti razglasil Mursko republiko oziroma Mura Köztársaság in se pri tem skliceval na Wilsonovih 14 točk, ki so zagotavljale avtonomijo narodnim manjšinam. Govor je potekal v madžarskem jeziku in prekmurskem narečju. Med ljudstvom je bil precej priljubljen in mu je tako za boj uspelo zbrati več kot tisoč ljudi.³² Za predsednika nove države so izvolili Tkalca, za poveljnika vojske pa kapetana Pernetzkyja. Ob ustanovitvi je njegova vojska imela 894 vojakov in 30 oficirjev, ki se jim je priključilo 300 prostovoljcev. Poleg pušk so se oborožili še z nekaj strojnimi, tremi minometalci in topovoma. Tkalec je sestavil vladni direktorij kot novo oblast mlade države. Po razglasitvi republike so uporniki ustavili vlake in razstrelili železniško progo med Petrovci in Šalovci.

²⁷ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

²⁸ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 149.

²⁹ Kuzmič, Prispevki k revolucionarnemu vrenju, str. 555–560.

³⁰ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

³¹ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

³² Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

Razorožili so bataljon rdeče straže v soboški obmejni coni. Nova država je obsegala soboški in beltinski okraj, ne pa tudi Porabja ter lendavskega okraja.³³

Lokalno prebivalstvo je Tkalcu podprlo in pričakovalo priključitev k jugoslovanski ali avstrijski državi. Rojakom je obljubil, da bo zemljo razdelil kmetom. Protirevolucionarna oblast je šele 31. maja poslala brzojavko direktoratu Železne županije in Ljudskemu poverjeništvu za zunanje zadeve v Budimpešti, v njej pa je madžarske oblasti obvestila o razglasitvi Murske republike na podlagi pravice narodov do samoodločbe. V sporočilu so se sklicevali na izrecno željo prebivalcev Slovenske krajine, da se ustanovi ta slovenska država, ki obsega predvsem Zalsko in Železno županijo. Madžarski sovjetski državi so predlagali mirno sožitje in zahtevali umik oboroženih sil iz nove države. Prav tako so v brzojavki zatrjevali, da bodo ob oboroženem napadu dobili pomoč sosednjih držav, zato so zahtevali, da se enote madžarske sovjetske oblasti umaknejo iz Murske republike.³⁴

Tkalec je ženo in premoženje poslal na varno v Gradec. Mursko republiko so podprli slovenski kmetje, ki niso bili zadovoljni z ravnanjem madžarskih sovjetskih oblasti, saj so kmetijska posestva podržavile, namesto da bi jih prenesle v last kmetov. Tkalec je svojo vojsko poslal na mejo z madžarsko sovjetsko republiko. Ob teh dogodkih so v slovensko časopisje prišle napačne informacije, da je bilo Prekmurje priključeno Nemški Avstriji in da je Obal s protirevolucionarji prevzel oblast.³⁵

Madžarska oblast se je hitro odzvala na novo mlado protirevolucionarno državo in poslala vojaške enote, da jo zatrejo. Vladne čete so bile v odgovor poslane s severa in severovzhoda proti Murski republici. Zapletle so se v boje pri Prosenjakovcih in Peskovcih ter hitro napredovale proti Murski Soboti. Uporniki so pričakovali avstrijsko pomoč, ki pa je večinoma niso dobili, zato so se začeli umikati proti meji. To so prestopili 4. junija in Avstriji so jih razorožili ter nastanili v taborišču v Vrbni. Kmetje, ki so pomagali upornikom, so se zatekli čez Muro v Jugo-

slavijo. Po petih dneh je Murska republika prenehala obstajati. Madžarska Rdeča armada je 6. junija zasedla Prekmurje in vzpostavila madžarsko oblast. V Prekmurju so začeli izvajati rdeči teror, na oblastne položaje pa so prišli Madžari.³⁶

Internirani vojaki v Vrbni so zahtevali, da Tkalec pride mednje. Res je prišel in jim izplačal zahtevani denar. Svetoval jim je, naj na zaslišanju povedo avstrijskim oblastem, da so bili prisilno vpoklicani. Več kot polovica vojakov se je po tem vrnila v svoje domove.³⁷

Avgusta je jugoslovanska vojska vkorakala v Prekmurje. Tkalcu je zajela in ga zaprla v Lendavi. Iz zapore mu je uspelo pobegniti na Madžarsko in potem se je za njim izgubila sled, saj je priimek spremenil v madžarskega in se zaposlil kot učitelj ter skladatelj.³⁸

Delegacija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je na pariški mirovni konferenci zahtevala, da se Prekmurje vrne matični državi. Trianonska mirovna pogodba je določila novo državno mejo med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Madžarsko. Tako je bilo vprašanje prekmurskih Slovencev dokončno rešeno, porabski Slovenci pa so ostali na Madžarskem, saj antanta jugoslovanski vojski ni dovolila zasedbe Porabja.³⁹

SKLEP

V socialističnem obdobju so nekateri avtorji⁴⁰ prikazovali Mursko republiko kot revolucionarno državo, v kateri so prekmurski Slovenci želeli vzpostaviti svo-

³³ Rituper Rodež, 100 let Murske republike. Dostopno na: <https://vestnik.si/clanek/aktualno/100-let-murske-republike-tkalec-veliki-vodja-ali-morilec> bsp-723767 (pridobljeno 26. 9. 2019).

³⁴ Prav tam.

³⁵ Cigut, *Ustanovitev Murske republike*, str. 69.

³⁶ Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919, str. 53–205.

³⁷ Fujs, Ko je bilo Prekmurje republika, str. 86–90.

³⁸ Rituper Rodež, 100 let Murske republike. Dostopno na: <https://vestnik.si/clanek/aktualno/100-let-murske-republike-tkalec-veliki-vodja-ali-morilec> bsp-723767 (pridobljeno 26. 9. 2019).

³⁹ Časar, *Vloga Vilmoša Tkalcu in madžarizacija v Prekmurju*, str. 5–12.

⁴⁰ Titi, *Murska republika*, str. 23–27.

jo pot v socializem. Danes raziskave kažejo, da so bile te ugotovitve napačne in zavajajoče. Po mnenju sodobnih avtorjev se dejanska razsežnost pojavnosti Murske republike ne uvršča med resna državniška ravnanja in kaže predvsem osebna prizadevanja Vilmoša Tkalca.

Murska republika je nedvomno odraz časa, v katerem je nastala. V njej se kažejo nemirni dogodki po prvi svetovni vojni, časa, v katerem je stara politična ureditev umirala, nova pa se je šele oblikovala. Murska republika hkrati kaže nezadovoljstvo ljudstva nad novo sovjetsko oblastjo, ki se je pojavila na Madžarskem. Na mejnem območju, kot je bilo Prekmurje, je sovjetska centralna oblast izgubljala nadzor, kar je zaznal tudi Vilmoš Tkalec. Kot namestnik ljudskega komisarja za Slovensko krajino je začel povečevati svoje pristojnosti in se ukvarjati s tihotapljenjem. Naklonjenost ljudstva si je pridobil s tem, da se ni v celoti držal zahtev madžarskih sovjetskih oblasti po uvedbi boljševističnih ukrepov. Razglasitev Murske republike je njegovo osebno ravnanje, ki ga ne bi uresničil brez podpore lokalnega prebivalstva in soboškega vojaštva. Ne glede na Tkalčeve osebne načrte glede madžarske države so se prekmurški Slovenci uprli madžarskim centralnim oblastem in se pri tem izpostavili kot posebnost, ki ima svoje težnje ter samozavest, da te težnje podpre tudi z orožjem. Nemirni duh povojnega obdobja se je razširil tudi v Prekmurju in prinesel nove zamisli, poglede, mišljenja, spoznanja in izkušnje v povezavi z boljševizmom ter odnosom do madžarskega naroda. Čeprav je bila Murska republika mogoče deloma Tkalčeva osebna pustolovščina in neresno državniško ravnanje, kot menijo nekateri sodobni avtorji, ne smemo spregledati poguma in podpore lokalnega prebivalstva, ki je to spremljalo.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Cigut, Natalija. *Ustanovitev Murske republike v luči sočasnega časopisja: magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2017.
- Časar, Sindi. *Vloga Vilmoša Tkalca in madžarizacija v Prekmurju: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2014.
- Fujs, Metka. Ko je bilo Prekmurje republika. *Stopinje* (1992), 86–90.
- Granda, Stane. Revolucionarno vrenje po 1. svetovni vojni ali »Vietnamski sindrom«. V: Nečak, Dušan (ur.). *Stiploškov zbornik*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005, 325–334.
- Kokolj, Miroslav. Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919. V: Liška, Janko, in Ravbar, Miroslav (ur.). *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920: zbornik razprav s simpozija*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1981, 53–205.
- Kuzmič, Franc. Prispevki k revolucionarnemu vrenju v Prekmurju leta 1918. *Zgodovinski časopis*, 42, št. 4 (1988), 555–560.
- Mühsam, Erich. *La République des conseils de Bavière. La Société libérée de l'Etat*. Pariz: La Digitale, 1999.
- Titl, Julij. *Murska republika*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1970.
- Tökés, L. Rudolf. *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: the origins and role of the Communist Party of Hungary in the revolutions of 1918–1919*. Stanford: Hoover Institution publications, 1967.
- Gradivo, dostopno na svetovnem spletu**
- Boros, Ferenc. *Hongrois et Slovaques*. Press Publica, 2002. Dostopno na: <https://www.valtozovilag.hu> (pridobljeno 26. 9. 2019).
- Halbrainer, Heimo. Massaker an »Kommunisten« in Graz. *Steirische Volksstimme*, 2019. Dostopno na: <https://www.kpoe-steiermark.at> (pridobljeno 26. 9. 2019).
- Rituper Rodež, Nana. 100 let Murske republike: Tkalec – veliki vodja ali morilec?, *Vestnik*, 2019. Dostopno na: <https://vestnik.si/clanek/aktualno/100-let-murske-republike-tkalec-veliki-vodja-ali-morilec#723767> (pridobljeno 26. 9. 2019).
- Woods, Alan. *La République soviétique hongroise de 1919 – La révolution oubliée*. Dostopno na: <https://www.marxiste.qc.ca/article/la-rpublique-sovitique-hongroise-de-1919-la-rvolution-oublie> (pridobljeno 26. 9. 2019).

The »Republic of Prekmurje« in the Context of Post-WWI Military Events

ABSTRACT

The Republic of Prekmurje is an interesting chapter in the history of the Prekmurje region. Even though it only existed for a few days, Slovenian historians took a lot of interest in it, especially in the second half of the 20th century. During the socialist era, some authors portrayed the Republic of Prekmurje as a revolutionary state in which the Slovenians of Prekmurje tried to pave their own path to socialism. Today, research shows that such interpretations were false, because the events need to be understood in the overall context of the dissolved AustroHungarian Empire. After WWI, prisoners of war returned to Hungary, bringing ideas of a Bolshevik revolution from Soviet Russia. The Hungarian People's Republic was struggling due to poverty, famine, and the military threat which endangered its territorial integrity. The biggest threat was the Romanian troops trying to conquer the parts of the territory inhabited by Romanians.

Despite the unfavourable circumstances, Béla Kun managed to establish a Hungarian Bolshevik authority modelled after Russia. The new Soviet authorities began to implement Bolshevik revolutionary measures, which were not welcomed by the peasant population. To solve the supply problems, the Soviet authorities confiscated food supplies from the countryside, which led to discontent among the peasants. This also affected Prekmurje, which was mostly inhabited by peasants. The Hungarian authorities controlled Prekmurje, even though the region was on the periphery of the newly formed Soviet country. Due to its distant location, the Soviet central authorities had poor control over the situation in Prekmurje. This was also noted by Vilmos Tkálecz, who was aware of the people's discontent with the new Soviet authorities in Hungary. As the Deputy People's Commissar for the Slovene March, he began to extend his powers, and started smuggling. To win over the locals, he did not fully heed the Hungarian Soviet authorities' orders to implement Bolshevik measures. Thus, he also gained the support of the Murska Sobota soldiers, and proclaimed, in late May 1919, the new Republic of Prekmurje. The Slovenian locals supported Tkálecz and expected to be annexed to Yugoslavia or Austria. He made a promise to his compatriots that the land would be divided among the peasant population.

The Hungarian authorities quickly reacted to the emergence of the new anti-revolutionary state, and sent Red Army units to suppress it. The insurgents expected help from Austria, but did not get much, so they retreated into Austrian territory. The peasants helping the insurgents crossed the Mura River to seek shelter in Yugoslavia. On 6 June, the Hungarian Red Army captured Prekmurje and established Hungarian rule. Within a couple of days, the Republic of Prekmurje had ceased to exist, and the Red Terror began ravaging Prekmurje. Positions of authority were taken by Hungarians.

Contemporary authors believe that the actual extent of the existence of the Republic of Prekmurje does not qualify as serious statesmanship, and is mostly a reflection of Vilmos Tkálecz's personal aspirations. Despite Tkálecz's personal plans concerning the Hungarian state, the Prekmurje Slovenians rebelled against the Hungarian central authorities, revealing themselves as a distinct group with its own aspirations and the confidence to protect those aspirations using arms. The post-war rebel spirit spread throughout Prekmurje, spurring new ideas, reflections, mindsets, understanding and experience with regard to Bolshevism and the attitude towards the Hungarian nation. Even though the Republic of Prekmurje may have partly been to do with Tkálecz's personal adventure and amateur statesmanship, as some contemporary authors believe, it was nevertheless a reflection of the local population's bravery and support.